

Міністерство освіти і науки України

С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко, Н. Ю. Душечкіна

**ТЕХНОЛОГІЇ ОЗДОРОВЛЕННЯ
ТА ОПТИМІЗАЦІЇ
СТАНУ ЛАНДШАФТНИХ
КОМПЛЕКСІВ МАЛИХ РІЧОК
ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОБУЖЖЯ**

Монографія

Умань
Видавець «Сочінський М. М.»
2016

УДК 504.453(282.247.318)
ББК 26.222,8(4Укр)
С56

Рекомендовано до друку Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини протокола № 9 від 24 квітня 2016 року

Рецензенти

Денисик Г. І. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, академік Вищої школи;

Петрук В. Г. – доктор технічних наук, професор, професор кафедри екології та екологічної безпеки, директор Інституту екологічної безпеки та моніторингу довкілля Вінницького національного технічного університету, заслужений природоохоронець України;

Ткач Є. Д. – кандидат біологічних наук, завідувач лабораторії екологічної оцінки агротехнологій і біорізноманіття агроєкосистем Інституту агроєкології і природокористування НААН України.

Совгіра С. В.

С56 Технології оздоровлення та оптимізації стану ландшафтних комплексів малих річок Центрального Побужжя : монограф. / С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко, Н. Ю. Душечкіна – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2016. – 250 с.

ISBN 978-966-304-176-6

У монографії розкрито: теоретико-методологічні основи оптимальних технологій охорони навколишнього природного середовища, зокрема технології оздоровлення та оптимізації стану ландшафтних комплексів малих річок Центрального Побужжя та виділено передумов для пошуку нових організаційно-технологічних підходів до здійснення природоохоронної роботи в їх басейнах. Запропоновані організаційні та технологічні аспекти природоохоронних заходів розраховані для практичного використання їх при розробці інноваційних форм природоохоронної роботи.

Монографію адресовано кваліфікованим фахівцям, які працюють в системі освіти чи виробництва – від окремого навчального закладу до галузевих і загальнодержавних органів освіти, науки, виробництва, викладачам екологічних дисциплін, вчителям біології та екології, класним керівникам, вихователям, працівникам позашкільних навчальних закладів, керівникам гуртків, факультативів, всім, хто вболіває за природу рідного краю, збереження земного світу Землі.

УДК 504.453(282.247.318)
ББК 26.222,8(4Укр)

ISBN 978-966-304-176-6

© Совгіра С. В., 2016
© Гончаренко Г. Є., 2016
© Душечкіна Н. Ю., 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	6
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ УКРІПЛЕННЯ БЕРЕГІВ МАЛИХ РІЧОК ТА ВОДОЙМ РІЗНИХ ТИПІВ	17
2.1. Укріплення берегів ставка.....	18
2.2. Укріплення берегів струмка.....	27
2.3. Укріплення берегів канави.....	30
2.4. Технологія укріплення берегів малих річок.....	34
2.5. Технологія укріплення схилів водойм.....	82
РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЯ РОЗЧИЩЕННЯ ТА УПОРЯДКУВАННЯ ПРИРОДНИХ ДЖЕРЕЛ	94
3.1. Виникнення та класифікація джерел.....	94
3.2. Етапи дослідження джерел.....	103
3.3. Технологія розчищення та упорядкування джерела.....	118
РОЗДІЛ 4. ТЕХНОЛОГІЯ ЛІКВІДАЦІЇ НЕСАНКЦІОНОВАНИХ СМІТТЄЗВАЛИЩ	132
4.1. Несанкціоновані звалища сміття: характеристика, утилізація.....	133
4.2. Технологія збору і утилізації відходів.....	152
4.3. Прибирання несанкціонованих смітників.....	162
РОЗДІЛ 5. ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ТА РЕЗЕРВУВАННЯ НОВИХ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ	169
5.1. Класифікація заповідних територій.....	169
5.2. Проектування нових заповідних територій та об'єктів.....	178
5.3. Принципи організації заповідних територій.....	190
5.4. Методика виявлення потенційних заповідних територій та об'єктів.....	192
5.5. Поетапна технологія створення територій та об'єктів ПЗФ.....	209
ВИСНОВКИ	235
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	236

ВСТУП

Проблеми стану довкілля, його погіршення, необхідність активізації діяльності щодо зниження антропогенного навантаження на природне середовища сьогодні є актуальними та обговорюваними на різних щаблях.

Дослідженню різних аспектів природоохоронної діяльності присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, розв'язання питань на державному рівні розглядається в роботах Б. Данилишина, М. Долішнього, В. Шевчука, на регіональному – З. Герасимчук, В. Кравців, С. Харічков; питанням нормативно-правового характеру присвячено дослідження Н. Малишевої, О. Хилько, Ю. Шемшученка, управлінського – Т. Галушкіної, А. Садекова, О. Теліженка та ін. Методологічно-філософські підходи до проблеми природокористування та охорони навколишнього природного середовища висвітлені у роботах В. Вернадського, О. Генісаретського, Г. Щедровицького та ін.

Узагальнення досліджень науковців та усвідомлення того, що подальший розвиток суспільства неможливий без урахування інтересів природи, без збереження біосфери, призвело до ідеї розробки технології оздоровлення та оптимізації стану ландшафтних комплексів малих річок Центрального Побужжя та виділення передумов для пошуку нових організаційно-технологічних підходів до здійснення природоохоронної роботи в їх басейнах.

Ефективна організація природоохоронних робіт неможлива без знання її технологічних аспектів. Саме тому проблемою дослідження стало вивчення наукових основ технології оздоровлення та оптимізації стану ландшафтних комплексів малих річок.

Мета дослідження: розробити теоретико-методологічні основи оптимальних технологій охорони навколишнього природного середовища, зокрема технології оздоровлення та оптимізації стану ландшафтних комплексів малих річок Центрального Побужжя та обґрунтувати передумови для пошуку нових організаційно-технологічних підходів до здійснення природоохоронної роботи в їх басейнах.

Завдання, на вирішення яких спрямоване дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз наукових досліджень з питань оздоровлення та оптимізації стану ландшафтних комплексів.

2. Розробити технологію укріплення берегів малих річок та водойм різних типів.

3. Обґрунтувати технологічні аспекти розчищення та упорядкування природних джерел.

4. Розкрити теоретичні основи та практичні проблеми застосування технології ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ.

5. Розробити та застосувати на практиці технологію створення та резервування нових заповідних територій.

Об'єкт дослідження: сучасний екологічний стан басейнів малих річок в аспекті значного антропогенного навантаження та інтенсивного господарського їх освоєння.

Предмет дослідження: технологічні аспекти оздоровлення та оптимізації екологічного стану басейнів малих річок.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання екологічних процесів, зокрема системний аналіз, фундаментальні положення екологічної теорії, праці зарубіжних та вітчизняних науковців з проблем теорії і практики дослідження причин деградації басейнів малих річок.

Серед *специфічних* методів використано методи проведення екологічних досліджень – статистично-екологічні, монографічні, скенедиційні, експериментально-стаціонарні, літературно-картографічні, експериментальні, взяття проб та проведення аналізів).

Наукова новизна дослідження полягає у детальному вивченні екологічного стану басейнів малих річок, обґрунтуванні технологічних засад проведення польових досліджень та розробці технологій оздоровлення басейнів малих річок, основними з яких є: укріплення берегів малих річок та водойм різних типів; розчищення та упорядкування природних джерел; ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ; створення та резервування нових заповідних територій.

Практичне значення. У результаті дослідження розроблено технології: укріплення берегів малих річок та водойм різних типів; розчищення та упорядкування природних джерел; ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ; створення та резервування нових заповідних територій. Отримані знання можуть бути використані при викладанні предмету «Географія» у загальноосвітніх навчальних закладах, дисциплін «Загальна екологія», «Охорона природи», «Заповідники і заповідна справа», «Технологія та організація природоохоронних робіт» у вищих навчальних закладах. Отримані результати доцільно використовувати для вивчення причин та наслідків деградації басейнів малих річок та розробки шляхів їх оптимізації.